

АГЕНТУРНА СПРАВА «ВОРОГИ» МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО МІСЬКВІДДІЛУ НКДБ (1943 РІК)

Юрій Шур,

*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри
новітньої історії України Запорізького національного університету*

Висвітлено агентурну справу радянських органів державної безпеки, за якою розроблялися керівники та активні учасники націоналістичного підпілля м. Мелітополь і району. З'ясовано результати розробки, форми її реалізації та подальші долі фігурантів.

Ключові слова: *агентурна справа, Запорізька область, Мелітополь, НКДБ, ОУН.*

The intelligence case of the Soviet state security bodies is covered, according to which the leaders and active participants of the nationalist underground in Melitopol and the district were developed. The results of the development, the forms of its implementation and the further fate of the participants are clarified.

Keywords: *agent file, Zaporizhia region, Melitopol, NKDB, OUN.*

Під час німецької окупації членам Організації українських націоналістів-революційної (популярна назва – «бандерівці») у м. Мелітополь Запорізької області та прилеглий території вдалося створити досить розгалужену мережу осередків націоналістичного підпілля. Усі вони входили до структури Мелітопольського окружного проводу ОУН, одного з трьох подібних, які напряму підпорядковувалися Запорізькому обласному проводу, очолюваному Василем Пастушенком («Кальбою»). Серед керівників мелітопольського підпілля чільне місце належало Михайлу Вінтоніву («Михасю»), Миколі Сливці («Буревію»), Івану Молодію («Сошенку»), Іларіону Курилу-Кримчаку та Леоніду Сухіно-Фоменко («Кривоносу») [8, С. 153-163].

Після повернення радянської влади розпочалася «зачистка» Запорізької області від осередків ОУН. Важливе місце радянські органи держбезпеки відводили такому виду спеціальних заходів (оперативного обліку), як агентурні справи. За термінологічним словником КДБ, агентурна справа заводилася на групу, організацію, або ж окрему особу, яка гуртувала навколо себе однодумців. Агентурне вивчення ж полягало у ознайомленні з оперативною обстановкою за допомогою агентів, які збирали дані про вияви, факти й осіб, які цікавили органи держбезпеки.

Агентом людина ставала як добровільно, так і примусово. Сам термін мав на увазі, що ця людина погодилася виконувати в інтересах СРСР секретні доручення органів державної безпеки й зобов'язалася зберігати у таємниці факти своєї співпраці з спецслужбою та характер виконуваних завдань. Цікаво, що за визначенням авторів словника КДБ, до агентурної мережі могли вербувати будь-кого, за виключенням працівників компартійних, радянських та комсомольських структур [7, С. 9-10, 14].

Агентурна справа «Вороги» була розпочата Мелітопольським міським відділом НКДБ у жовтні 1943 р. Загалом, в розробку було взято 20 осіб. Ключовими фігурами розробки стали організатори підпілля з похідної групи ОУН: Вінтонів, Молодій та Сливка.

В процесі розробки агентурної справи «Вороги» співробітникам Мелітопольського міського відділу НКДБ вдалося також виявити мережу підпільних («явочних») квартир, якими користувалися керівники місцевого підпілля та вищих організаційних клітин. Також, на деяких із цих квартир, зберігалася підпільна націоналістична література. Утримувачами цих квартир були директор горілчаного заводу Іван Кононенко, викладач медичної школи Анна Шовко-

пляс, Тетяна Кузьміна, Клавдія Прохода (агент Мелітопольського транспортно-го відділення НКДБ), агротехнік Павло Шевченко із села Костянтинівки (загинув у перестрілці з гестапо).

В результаті реалізації справи «Вороги» було заарештовано 17 осіб: Надія Артюхова (зв'язкова окружного проводу), Амвросій Павленко, Микола Дмитерко, Микола Семикін, Леонід Сухіно-Фоменко (окружний провідник ОУН-р), Іван Позігун, Опанас Ніколаєнко, Анна Шовкопляс, Микола Юрченко, Катерина Кондуфор, Іван Борисенко, Марія Скиба, Іван Кононенко, Пилип Буценко, Селіверст Борсук, Марія Курило та Наркіз Скоропадський. Ще 11 осіб вважались такими, які unikнули арешту й перебували у розшуку [2, Арк. 163-166].

Про ці арешти співробітники Мелітопольського НКДБ відрапортували наступним чином: «викрита й ліквідована існуюча на Мелітопольщині контрреволюційна організація українських націоналістів «ОУН», яка мала за мету ведення активної боротьби проти Радянської влади й комуністичної партії, збройного відокремлення Української Радянської Соціалістичної Республіки від СРСР й створення української буржуазної націоналістичної держави» [1, Арк. 232].

Військовий Трибунал Мелітопольського гарнізону, після засідання по справі місцевого окружного проводу ОУН, яке тривало з 26 по 28 липня 1944 р., виніс наступний вирок. Опанас Ніколаєнко та Микола Дмитерко були засуджені до смертної кари (розстрілу) з конфіскацією майна. Леонід Сухіно-Фоменко, Надія Артюхова, Микола Семикін, Пилип Буценко, Амвросій Павліченко та Марія Скиба були засуджені кожний до 10 років таборів, 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Анну Шовкопляс засудили до 7 років таборів та 3-х позбавлення прав, а Сильверста Борсука – до 5 років таборів й 3 позбавлення прав з конфіскацією. Івана Борисенка було виправдано й обвинувачення зняті [5, Арк. 14-17зв.].

Розробкою зв'язків тих членів ОУН, які перебували у розшуку, займалися агенти Мелітопольського міськвідділу НКДБ «Марта», «Жук», «Лебедев», «Зелена», «Чорна», «Ольга» та «Орлова». Під останнім псевдонімом була завербована Марія Киба, колишня наречена організатора ОУН у Мелітополі Михайла Вінтоніва, який загинув у перестрілці з гестапо [3, Арк. 414].

Відпрацьовуючи зв'язки фігурантів агентурної справи «Вороги», співробітникам НКДБ вдалося вийти на слід молодіжної організації «Козаки». Під такою гучною назвою у Мелітопольському агроземлемірному училищі було створено гурток української молоді, на противагу російському гуртку, що називався «Дони». Проте, напів(а)політичний гурток став чудовим прикриттям для діяльності осередку Юнацтва ОУН, який очолив Юрій Курило, а пізніше молодий оунівець з м. Маріуполь Донецької області Борис Кучинський.

Створений гурток «Козаки» був за ініціативи студента училища Григорія Педерерія («Кобзи»), який і очолив гурток та був ініціатором видання рукописного журналу «Український колос». Деякі члени гуртка входили до мережі ОУН. Безпосереднє кураторство діяльністю молоді здійснював провідник місцевої ОУН Михайло Вінтонів [6, Арк. 22, 52-52зв., 54].

В рамках продовження розробки справи «Вороги», окрім гуртка «Козаки», співробітникам НКДБ вдалося виявити осередок Юнацтва ОУН у с. Вознесенка Мелітопольського району. Його організатором і керівником також був Юрій Курило, який залучив до підпілля своїх однолітків-односельців Ніну Ліщину, Любов Тараненко та Любов Рудь. Загалом же співробітниками НКДБ було встановлено 29 осіб, які належали до молодіжного крила мелітопольської ОУН, з яких 5 були заарештовані, 9 – взяті у агентурну розробку, а інші – перебували у розшуку [2, Арк. 165-166].

Окремі згадки про подальші розробки фігурантів агентурної справи «Вороги» датуються другою половиною 1950-х рр. У звіті КДБ з Мелітополя за липень 1958 р. згадувався дехто із засуджених після реалізації справи, які після від-

буття присуду повернулися на рідні терени. Зокрема, Надія Архіпова (дівоче прізвище Артюхова) присуд відбувала у Воркуті до 1953 р, а потім до 1956-го там же перебувала на спец поселенні. Повернулася після того до Мелітополя, розроблялася по справі попередньої агентурної перевірки №718 із залученням агента «Збишко». Цей же агент брав участь у розробці Селіверста Борсука, який свій присуд відбув у Красноярському краї й від 1956-го проживав у Мелітополі. Аналогічною була ситуація й з ще одним фігурантом справи 1943 р., Амвросієм Павліченком. Під агентурним псевдонімом «Збишко» на органи КДБ працював колишній активний учасник ОУН Мелітопольського району Микола Семикін, який також був засуджений у 1944 р. й присуд відбував у Красноярському краї. Як агент органами держбезпеки характеризувався з позитивної сторони, роботу свою виконував сумлінно [4, Арк. 104-105].

Література

1. Архівний підрозділ Управління Служби безпеки України в Запорізькій області. Фонд припинених справ. Спр. П-19344. Т. 3.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф. 2. Оп. 28 (1956 р.). Спр. 3. Т. 1.
3. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 259.
4. ГДА СБУ. Ф. 11. Оп. 1. Спр. 1446. Т. 4. Ч. 2.
5. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). Ф. Р. 2118. Оп. 1. Спр. 895.
6. ДАЗО. Ф.Р. 5747. Оп. 3. Спр. 11005.
7. Контрразведывательный словарь. М. : Научно-издательский отдел, 1972. 371 с.
8. Шур Ю. Діяльність підпілля Організації українських націоналістів на території Мелітопольського району Запорізької області // Український визвольний рух : наук. зб. Львів, 2006. Збірник 8. С. 153-163.

УДК 615:323.221(477)(092)

СТУДЕНТИ-ФАРМАЦЕВТИ: КРІЗЬ АРЕШТИ, ТЮРМИ І ЗАСЛАННЯ

Лідія Яворська,

*кандидат фармацевтичних наук, доцент кафедри фармації ФПО
Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського*

На основі архівних матеріалів, документів, літературних джерел і спогадів висвітлено, як каральна більшовицька система розправлялася із студентами-фармацевтами ЛДМІ – активними учасниками національно-визвольної боротьби в 40-50-х роках ХХ століття.

Ключові слова: *студенти-фармацевти, боротьба за волю України, арешти, тюремне ув'язнення, заслання.*

On the basis of archival materials, documents, literary sources and memoirs, it is revealed how the punitive Bolshevik system dealt with the student-pharmacists of the Lviv State Medical Institute - active participants in the national liberation struggle in the 40-50s of the XX century.

Keywords: *pharmacist students, fight for freedom of Ukraine, arrests, imprisonment, exile.*

Робота фармацевтів, як і лікарів, в роки нерівної боротьби за волю України була дуже важкою і небезпечною. За допомогу воякам УПА в організації аптек і шпиталів, постачанні медикаментів, перев'язувальних матеріалів, медичного інструментарію, а нерідко й участь у збройному підпіллі, фармацевти зазнавали переслідувань та арештів. Були серед них і студенти-фармацевти воєнних і повоєнних років.